

Григорій КОЗОРИЗ

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ У ХХІ СТОЛІТТІ

На основі результатів порівняння аналізу виявлено особливості функціонування вітчизняного страхового ринку в зовнішньому ринковому середовищі, визначено резерви його можливого зростання та обґрунтована можливість його використання при формуванні стратегічних напрямів розвитку в ХХІ столітті.

Постановка проблеми. За роки незалежності вітчизняний страховий ринок пройшов складний шлях становлення і розвитку в напрямках адаптації до умов ринкової економіки та інтеграції в світовий простір страхових відносин. За оцінками фахівців, вже на даний час не існує у чистому вигляді національних страхових ринків. Усі вони через експансію іноземного капіталу, системи перестраховування ризиків на зарубіжних страхових ринках і створення спільних страхових компаній зливаються в Єдиний страховий простір. Однак процеси інтеграції відбуваються хаотично і некеровано, що, як показує досвід, призводить до неоднозначних і доволі часто – до непрогнозованих наслідків. Одним із проблемних залишається питання: як забезпечити позиціонування і конкурентоспроможність національних страхових ринків у глобалізованому економічному просторі? Особливої актуальності набуває пошук позитивних відповідей на поставлене запитання для України як молододержави, економіка якої перебуває в стадії реформування.

Особливості становлення і розвитку вітчизняного страхового ринку на етапі формування державотворення України як незалежної країни досліджували такі провідні вчені, як В. Базилевич, О. Барановський, О. Зальотов, С. Осадець, Т. Ротова.

Однак наростання змін у зовнішньому економічному і внутрішньогосподарському середовищі формує нові проблеми, які не лише впливають на розвиток страхової діяльності в Україні, а й вимагають адекватних механізмів їхнього вирішення.

Мета цієї статті полягає в систематизації проблемних питань, які заважають ефективному функціонуванню страхового ринку України у теперішній час та обґрунтуванні стратегічних напрямів його розвитку в перспективі.

Виклад основного матеріалу. Страховий ринок України за принципами побудови та географічним розташуванням належить до європейських страхових ринків. Однак суттєво відрізняється від них за низькою параметрів, які характеризують результати його функціонування, ступінь задоволення потреб українського суспільства в страхових послугах. Зокрема, дослідження показали, що частка українського страхового ринку становить лише 0,1% від загальноєвропейського, в той час як населення України становить 7% від його загальної чисельності в Європі. Український ринок відстає від аналогічних ринків розвинутих країн світу за такими показниками, як:

- кількість і якість страхових послуг, що надають фізичним і юридичним особам;

- якість обслуговування клієнтів;
- внутрішня організація страхового ринку, його сегментація за напрямками надання страхових послуг;
- правові відносини між страховиками і страхувальниками;
- ступінь захищеності прав страхувальників у забезпеченні власних інтересів при виникненні конфліктних ситуацій;
- ступінь самостійності страхових компаній в розміщенні вільних страхових резервів у реальному секторі економіки з метою здійснення інвестиційної діяльності;
- рівень обізнаності населення з результатами діяльності страхового ринку, можливостями його в забезпеченні страхового захисту фізичних осіб, бізнесу від ризикових ситуацій;
- рівень впливу вітчизняного страхування на забезпечення розвитку національної економіки тощо.

Порівняльний аналіз результатів функціонування страхового ринку України зі страховими ринками інших країн дав змогу виділити такі його особливості.

1. Страховий ринок України відрізняється від європейських за видами страхової діяльності, які фактично формують його структуру. За офіційними даними за станом на 2010 р. добровільне майнове страхування становить 72%, а недержавне обов'язкове страхування – 12%, тобто цих два види страхової діяльності припадає 84% валових страхових премій. На страхування життя припадало лише 3,9%, що значно нижче, ніж у розвинутих державах світу. Це свідчить про те, що в Україні страховий ринок не задовольняє потреб населення, пов'язаних зі захистом їхнього життя, здоров'я й довголіття. Причини цього різні й у більшості випадків не пов'язані безпосередньо із страхового діяльністю, а залежить від економічного стану країни, доходів населення, реформування системи охорони здоров'я, заінтересованості держави у створенні сприятливих умов для розвитку страхової діяльності соціального спрямування.

2. За рівнем страхових послуг, що припадають на душу населення, Україна займає останнє місце серед європейських країн. Лідером за цим показником прийнято вважати Швейцарію (5484,7 дол. США). Далі йдуть такі країни, як Великобританія (4967,5 дол. США), США (3864,7 дол.), Японія (3734,5 дол.). Середньосвітовий рівень зазначеного показника становить 615 дол. США, що свідчить про великий розрив між країнами за цим показником. Зокрема, в країнах Центральної і Східної Європи цей показник є на порядок нижчим (615,3 дол. США), але в Україні він у десять разів нижчий від зазначеного.

Це свідчить про те, що український ринок є ненасиченим, а з погляду на його структуру – не задовольняє соціальні потреби населення.

3. Використовуючи низький рівень насиченості вітчизняного ринку страховими послугами, страхові компанії пропонують не тільки обмежений їхній асортимент, а й уникають укладання договорів, пов'язаних із підвищеними ризиками. Так, у світовій практиці страхові компанії охоплюють у своїй діяльності понад 90% загально-визнаних страхових ризиків, в той час як в Україні їхня частка не перевищує 10%. Це також свідчить про те, що вітчизняний ринок дуже обмежений у задоволенні потреб населення і юридичних осіб – у страховому захисті.

4. Не займає чільних позицій страховий ринок України і в національному фінансовому ринку. Зокрема, за даними В. Міщенко [1] обсяги активів страхових компаній у загальній їхній сумі фінансового ринку на початок 2010 р. становили лише 4,5%, отже й внесок страхового ринку в розвиток національної економіки є незначним. Частка валових страхових премій у ВВП України за станом на 01. 01. 2010 р. становила 2,1%, а частка чистих страхових премій – лише 1,2% [2].

5. Більшість страхових компаній – дрібні, їхні фінансові можливості не спроможні задовольняти потреби суспільства в страховому захисті від природних лих і техногенних катастроф, які мають чітку тенденцію до наростання як у світовому просторі, так і в Україні.

6. Важливо враховувати, що внаслідок Чорнобильської катастрофи національна економіка України, і насамперед її населення, зазнали величезних непоправних втрат, які і до теперішнього часу продовжують впливати на демографічний стан в державі й стан здоров'я населення. Не випадково, що за рівнем онкологічних захворювань Україна займає одне з перших місць у Європі, а за тривалістю життя – одне з останніх. Соціальне страхування і страхування життя в таких випадках має бути найбільш затребуваним з боку населення й держави і набувати найвищих темпів розвитку. Однак в Україні склалася зовсім інша ситуація. Страхові компанії, що займаються страхуванням життя, становлять лише 15% від їхньої загальної кількості. Частка з найбільших компаній забезпечує майже 50%, а 10 найбільших – понад 80% від загального обсягу страхових премій з цього виду страхової діяльності, отже решта страхових компаній – надто дрібні. Вирішення проблеми потребує прийняття на державному рівні кардинальних рішень стосовно прискорення реформування медичних установ і системи охорони здоров'я загалом.

Представлені результати дослідження дають підстави стверджувати, що в європейському просторі український ринок є дрібним і на найближчу перспективу не буде займати на ньому чільних позицій. На національному рівні страховий ринок за обсягами активів становить лише 4,5% від загальної величини активів фінансового сектору, займаючи другу позицію після банківського сектору. Це свідчить про те, що на даний час в Україні фінансові ресурси акумулюються і спрямовуються в розвиток реальної економіки через банки, в той час як страховий ринок займає в цих процесах незначну позицію.

Однак, з огляду на перспективу, слід визнати, що потреби в страховому захисті з боку суспільства будуть постійно збільшуватись, а отже можна прогнозувати темпи його зростання у майбутньому. Розглядаючи з цих позицій майбутні можливості розвитку страхового ринку України, слід звернути увагу на те, що він належить до молодих ринків, які мають високий потенціал, котрий з різних причин до теперішнього часу залишається невикористаним.

За темпами зростання страховий ринок України займає одне з перших місць в Європі. Так, за офіційними даними за період 2005–2010 рр. темпи приросту становили:

- за обсягами валових страхових премій – 179,5%;
- за обсягами валових страхових виплат – 322,2%;
- за обсягами сформованих страхових резервів – 225,3%.

За аналізований період відбулися також позитивні якісні зміни, спрямовані на підвищення рівня страхових виплат, зростання резервів зі страхування життя, зростання сплачених статутних капіталів та їхньої концентрації. Так, за розрахунками у 2005 р. середньостатистична величина сплачених статутних капіталів, що припадала на одну страхову компанію, становила 16,6 млн. грн., у 2010 р. цей показник становив 31,6 млн. грн., тобто зріс майже удвічі. Однак більшість вітчизняних страхових компаній залишаються дрібними, нездатними обслуговувати потреби великого бізнесу та протистояти великим природним і техногенним катастрофам [3].

Світова фінансова криза й особливості її прояву на вітчизняному страховому ринку показали, що найбільш слабким місцем останнього в забезпеченні його конкурентоспроможності на міжнародних ринках є низький рівень капіталізації українських страхових компаній [4]. Саме першими в умовах фінансової кризи зникли з вітчизняного страхового ринку дрібні страхові компанії, які виявилися банкрутами.

Отже, в перспективі слід очікувати активізацію процесів укрупнення вітчизняних страхових компаній шляхом об'єднання з українськими та зарубіжними інвесторами, продажу дрібних компаній, поглинання їх більш потужними страховиками тощо. Важливо також враховувати, що в посткризовий період можуть прийти нові інвестори зі своїми технологіями обслуговування клієнтів та побудови економічних відносин зі страхувальниками.

В усіх випадках забезпечення розвитку вітчизняного страхового ринку в посткризовий період потребує реалізації прагматичних підходів, які передбачають виділення зон можливого зростання, опираючись на потреби власної економіки і ресурсний потенціал страховиків. У цьому контексті слід виокремити такі стратегічні напрями розвитку страхової діяльності в Україні:

- виявлення невикористаних можливостей розвитку страхового ринку України, виходячи із суспільних потреб у страховому захисті;
- прогнозування можливих змін у попиті на страхові послуги з боку фізичних і юридичних осіб та моделювання механізмів, спрямованих на їхнє задоволення;
- формування нових взаємовідносин між державою і страховими компаніями на базі спільності їхніх інтересів у задоволенні соціальних і захисних потреб суспільства та розроблення нової інституціональної основи для їхньої реалізації;
- входження в міжнародні страхові ринки та позиціонування на них у сфері надання специфічних страхових послуг на території України.

Одним із перших кроків у реалізації стратегічних напрямів розвитку страхового ринку України XXI ст. має стати стратегія з визначення існуючих, але невикористаних резервів його розвитку. Наведені з цього приводу дані табл. 1 свідчать про таке. Порівняно з європейським український страховий ринок має значні невикористані резерви зростання в напрямках забезпечення суспільних потреб у страховому захисті за такими показниками: обсяг страхових послуг на одну особу, збільшення послуг у страхуванні ризиків, пов'язаних з економічними кризами, політичною нестабільністю, стихійними лихами тощо.

Однак реалізація виявлених резервів залежить від платоспроможності юридичних і фізичних осіб, їхнього вміння використовувати можливості страхового ринку в задоволенні власних потреб у страховому захисті та загального стану національної економіки. Отже важливими умовами забезпечення розвитку страхового ринку України мають стати:

- підвищення ефективності функціонування вітчизняної економіки;
- підвищення доходів населення і прибутковості суб'єктів господарювання;
- створення в державі сприятливих умов для розвитку страхування життя, медичного і соціального страхування;
- розроблення нової стратегії розвитку страхування в Україні з врахуванням наслідків світової фінансової кризи та особливостей її прояву в національній економіці.

Як перспективні напрями розвитку страхового ринку України у посткризовий період можна також визначити такі:

- підвищення рівня капіталізації страхових компаній і вітчизняного страхового ринку загалом та забезпечення на цій основі його конкурентоспроможності на внутрішньому і міжнародних ринках за окремими видами страхових послуг;
- впровадження нових інноваційних технологій ведення страхової справи, які мають задовольняти потреби споживачів у страховому захисті;
- адаптація до міжнародних стандартів за показниками, що забезпечують якість надання страхових послуг.

Таблиця 1

Резерви забезпечення суспільних потреб у страховому захисті в Україні

Показники	Фактичний рівень забезпечення в країні за станом на 2010 р.	Досягнення інших країн світу	Резерви розвитку страхового ринку в Україні та їхня можлива реалізація у середньостроковій перспективі
Частка страхових премій у ВВП країни, %	2,1	15	Зростання у 6–7 разів
Обсяг страхових премій на одну особу, дол.	503 грн.	Швейцарія – 5484,7 дол. США, Великобританія – 4967,5 дол., Японія – 3734,5 дол. Середньосвітовий рівень – 615,5 дол.	Зростання у 8–10 разів
Частка страхового капіталу, що використовується в реальному секторі економіки, %	0,2%	15%	Зростання у 8–10 разів
Частка ризиків, які є об'єктом страхування, від їх загальної кількості, %	10	90-95	Зростання у 3–5 разів
Частка премій зі страхування життя в їх загальному обсязі, %	3,9	25-60	Зростання у 5–7 разів
Питома вага населення, що приймає участь у добровільних видах страхування	10	90	Зростання у 5–7 разів
Фінансова спроможність населення щодо використання страхових послуг	0,5 поліса на одну фізичну особу	До 30 страхових полісів на одну особу; 30% річного доходу	Зростання пропорційно збільшенню доходів населенню

Реалізація зазначених напрямів потребує вдосконалення економічних відносин між страховими компаніями і державою як основним регулятором їхньої діяльності в Україні. Гальмуючими факторами, які на даний час знижують можливість нарощування капіталів страхових компаній, є обмежуючі директиви держави щодо напрямів використання інвестиційних можливостей страховиків у реальному секторі економіки. Нових стратегічних підходів з боку держави потребують форми залу-

чення страхових компаній до страхування ризиків, пов'язаних із природними і техногенними катаклізмами, розробленням превентивних технологій щодо їх виникнення.

Перспективи розвитку страхового ринку України в глобалізованому економічному просторі залежать від його здатності адаптуватися у світову систему протистояння ризикам і загрозам, які виникли або можуть виникати на даному етапі суспільного розвитку. Враховуючи реальний стан вітчизняного страхового ринку, перспективними напрямками його розвитку мають стати такі:

- участь у міжнародних програмах протистояння глобальним ризикам економічного, фінансового і соціального характеру;
- створення інтегрованих систем відстежування і систематизації ризиків, що виникають на території України, та розроблення нових фінансових механізмів, спрямованих на забезпечення мінімізації негативних наслідків від виникнення страхових випадків;
- розроблення комплексних програм захисту населення України від стихійних і техногенних катастроф та механізмів їхнього фінансового забезпечення на базі об'єднання фінансових і матеріально-технічних ресурсів держави, приватного бізнесу й інвестиційних капіталів страхових компаній;
- надання пріоритетності соціальним функціям страхування в стратегічних планах розвитку економіки України з відповідними формами їх державної підтримки;
- орієнтація засобів масової інформації на ознайомлення населення з сучасними можливостями страхової індустрії в забезпеченні їм захисних функцій від несподіваних і ризикових ситуацій;
- стимулювання страхових компаній з боку держави за розроблення і впровадження нових страхових продуктів і послуг соціального спрямування, реалізація яких підвищує рівень захисту населення від стихійних лих, хвороб та інших ризикових ситуацій, пов'язаних зі зниженням якості умов їхнього проживання.

Забезпечення ефективного розвитку страхового ринку України у посткризовий період потребує інтеграції зусиль і ресурсів держави, страхових компаній і громадськості загалом у забезпеченні потреб населення і юридичних осіб у страховому захисті в обсягах, наближених до досягнень зарубіжних держав, які перебувають на міжнародних ринках.

Висновки. 1. За роки незалежності в Україні створена нова система страхування, яка за принципами побудови відповідає сучасним страховим системам Європи, однак суттєво відрізняється від них за результатами функціонування та рівнем забезпеченості населення страховими послугами.

2. Вітчизняний страховий ринок порівняно із зарубіжними розвинутими країнами має великі резерви розвитку за такими показниками, як рівень насиченості ринку страховими послугами, рівень якості надання страхових послуг, що надаються юридичним і фізичним особам.

3. Перспективи розвитку вітчизняного страхового ринку залежать від успішності вирішення внутрішньодержавних проблем розвитку національної економіки (підвищення ефективності господарювання, доходів населення, вдосконалення взаємовідносин між державою і страховими компаніями, розширення сфери страхових послуг тощо) і здатності вітчизняного страхового ринку адаптуватися до вимог глобальної економічної системи в напрямках протистояння викликам і загрозам людської спільноти. Остатній напрям передбачає необхідність побудови національної стратегії розвитку страхового ринку на принципах тісної взаємодії і співпраці в міжнародних програмах протистояння глобальним ризикам економічного і соціального характеру.

Література

1. Міщенко В. Особливості посткризового реформування фінансового сектору економіки / В. Міщенко // *Фінанси України*. – 2010. – № 10. – С. 3–4.
2. Дані з Веб-сторінки “Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dfr.gov.ua/.
3. Підсумки діяльності страхових компаній за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : forinsurer.com/files/file00365.pdf.
4. Козоріз Г. Г. Капітал і капіталізація страхового ринку України : моногр. / Г. Г. Козоріз ; наук. ред. д.е.н., проф. Т. С. Сможенко. – К. : УБС НБУ, 2010. – С. 164–176.